

Попри беззаперечну важливість мистецтва, залишаються складнощі в науковому дослідженні його впливу на особистість. Важливо розробляти ефективні методи вимірювання цього впливу, а також інтегрувати інноваційні мистецькі підходи в освітній процес. Виклики сучасності, зокрема інформаційне перевантаження, стрес і соціальні конфлікти, вимагають нових підходів до застосування мистецтва як інструменту особистісного розвитку.

Таким чином, мистецтво – це не лише спосіб естетичної насолоди, а й важливий чинник формування гармонійної, духовно розвиненої особистості. Воно допомагає людині краще розуміти себе, інших і навколишній світ, сприяє моральному вдосконаленню та розвитку творчого потенціалу. У контексті психолого-педагогічної проблематики мистецтво виступає важливим засобом формування свідомої, культурно розвиненої особистості, яка здатна протистояти викликам сучасного світу.

Мистецтво відіграє величезну роль у розвитку людини й життя суспільства. Будучи художнім відображенням дійсності, воно сильно впливає на розвиток особистості, формує почуття, думки, моральність і життєві принципи. Залучення людини до мистецтва просто необхідно, особливо актуально це в наш час. Упродовж історичного розвитку людства мистецтво посідало одне з головних місць у системі формування особистості людини та її світогляду.

Список використаних джерел:

1. Дяченко А. В. Роль мистецької освіти та її функцій у формуванні розвитку особистості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск 73 том 1, 2020. С. 107-112. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32398/Diachenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Сафонова Н. С. Роль мистецтва у формуванні особистості. Проблеми розвитку особистості. Прага, 2013. 234 с. URL: <http://sociosphera.com>.
3. Яновський М. І. Психологічний вплив мистецтва на людину. Практична психологія та соціальна робота. 2005. 56 с.

УДК 78.071:78.03:61

<https://doi.org10.31652/978-617-UAWCS-2025.38>

Р.О. Добровольська

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
rufina.dobrovolska@vspu.edu.ua

Д.С. Гудзенко

здобувач вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна.

МУЗИЧНА ІМПРОВІЗАЦІЯ ЯК КОМПОНЕНТ МУЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ В ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті досліджено роль музичної імпровізації як важливого компонента музичної терапії у професійній підготовці вчителів музичного мистецтва. Розкрито вплив імпровізації на розвиток творчого потенціалу, емоційної стійкості та педагогічної гнучкості майбутніх педагогів. Висвітлено історичний контекст вивчення музичної імпровізації та її значення для формування професійних компетентностей вчителя. Особливу увагу приділено терапевтичним аспектам імпровізації, що сприяють зниженню стресу, гармонізації емоційного стану та розвитку самовираження у студентів і учнів.

Проаналізовано методики навчання імпровізації як інструмента музичної терапії, окреслено практичні аспекти її використання у навчальному процесі. Стаття підкреслює важливість інтеграції імпровізаційних практик у систему підготовки майбутніх учителів для підвищення ефективності навчання та емоційного благополуччя учасників освітнього процесу.

Ключові слова: музична імпровізація, музична терапія, професійна підготовка, вчитель музичного мистецтва.

Abstract. *The article examines the role of musical improvisation as an important component of musical therapy in the professional training of music teachers. The influence of improvisation on the development of creative potential, emotional stability and pedagogical flexibility of future teachers is revealed. The historical context of the study of musical improvisation and its importance for the formation of professional competences of the teacher is covered. Particular attention is paid to therapeutic aspects of improvisation, which contribute to the reduction of stress, the harmonization of emotional state and the development of self-expression in students and students. The methods of teaching improvisation as an instrument of musical therapy are analyzed, the practical aspects of its use in the educational process are outlined. The work emphasizes the importance of integration of improvisational practices into the system of preparation of future teachers to improve the efficiency of learning and emotional well-being of participants in the educational process.*

Keywords: *musical improvisation, music therapy, professional training, music teacher.*

Звернення до сучасних проблем музичної педагогіки, як і загальної педагогіки в цілому, виявляє необхідність підготовки вчителя якісно нової формації – не вузького фахівця-предметника, а універсально освіченого педагога, який окрім професійних знань і умінь володіє ще й високою культурою, багатим особистісно-творчим потенціалом. Широка ерудиція та педагогічна майстерність вчителя, його активні дії сприяють розширенню кругозору його учнів, формуванню духовного світу, розкриттю творчого потенціалу вихованців. Професійна підготовка вчителя музичного мистецтва є складним та довготривалим процесом і передбачає набуття низки професійних компетентностей, серед яких особливо важлива інструментально-виконавська діяльність, адже вчитель музичного мистецтва – це універсал, в якому поєднано виконавця, композитора, концертмейстера, хормейстера, терапевта. Вчитель музики повинен не тільки добре володіти музичним інструментом, бути хорошим концертмейстером, а й уміти створювати музику, спираючись на музичні знання та власне творче чуття. Така творча самореалізація та вміння розмовляти мовою музики є найціннішими в його діяльності, найкраще реалізуються через музичну імпровізацію і дозволяють навчити музичної імпровізації учнів. Варто зазначити, що проблеми суспільства сьогодні, в зв'язку з пандемією та російсько-українською війною, посилюють інтерес до впливу музичної терапії в освітній діяльності, адже терапевтичний ефект музики позитивно впливає на полегшення напруги та емоційного хвилювання, що особливо спостерігається у навчальному процесі. Музична імпровізація та музична терапія є два взаємопов'язаних компоненти, що доповнюють та посилюють одне одного. Тому висвітлення особливостей навчання музичної імпровізації як елементу музичної терапії в професійній підготовці вчителів музичного мистецтва є надзвичайно важливим.

Музична імпровізація завжди була предметом вивчення серед педагогів-музикантів. Так, у музичній педагогіці й навчальній практиці її передусім вивчали та використовували як засіб виховання дітей (П. Вейс, Е. Жак-Далькроз) [6]; засіб виховання творчої індивідуальності; засіб розвитку творчих якостей і здібностей учнів; терапевтичний засіб (К. Орф); ефективний спосіб розвитку креативності; метод навчання, що розвиває свободу грального апарату; ефективну форму роботи, що забезпечує успішне формування й удосконалення виконавських умінь та навичок. Особливостям навчання джазової імпровізації приділяли увагу такі педагоги, як Д. Бейкер, Дж. Мехіган, Дж. Кокер, Дж. Рассел, О. Степурко.

Мета - розкрити роль музичної імпровізації як важливого компонента музичної терапії в професійній підготовці вчителів музичного мистецтва, підкреслити її значення для розвитку творчого потенціалу, емоційної стійкості та педагогічної гнучкості майбутніх педагогів. Завданнями є: визначити вплив імпровізації на формування професійних компетентностей учителя музичного мистецтва; виявити методики навчання імпровізації як елементу музичної терапії у підготовці вчителів; окреслити практичні аспекти використання імпровізації в освітньому процесі для підтримки психологічного здоров'я учнів.

Музична імпровізація є не лише творчим проявом виконавця, а й потужним інструментом музичної терапії. У процесі підготовки вчителів музичного мистецтва вона відіграє важливу роль у розвитку їхніх педагогічних, комунікативних і емоційних навичок. Музична терапія спрямована на гармонізацію емоційного стану особистості через звук та ритм. Імпровізація як один з компонентів музичної терапії дозволяє:

- виявити та опрацювати внутрішні переживання;
- знизити рівень стресу та тривожності;
- розвинути здатність до самовираження та спонтанності.

Для майбутніх учителів музичного мистецтва цей аспект особливо важливий, оскільки педагогічна діяльність вимагає емоційної стійкості та здатності адаптуватися до потреб учнів. Мистецтво музичної імпровізації - важливий аспект професійної діяльності педагога-музиканта, який сприяє вдосконаленню виконавських навичок, формуванню позитивних рис та розкриттю творчого потенціалу. Опанування імпровізацією стає ключовим професійним досягненням у творчій діяльності вчителя музики.

Імпровізація є універсальним явищем, що проявляється у філософії, психології, педагогіці та інших сферах, але найбільш повно розкривається в мистецтві. Сам термін «імпровізація» походить від латинського слова «improvises» - непередбачуваний, що вказує на спонтанність процесу. У музичному виконавстві імпровізація - це створення твору без попередньої підготовки [1].

Яскраво імпровізація проявляється саме в музиці. Композитор зазвичай продумає твір заздалегідь, але бувають випадки, коли музикант експромтом створює мелодію, просто сідаючи за інструмент. Педагог К. Черні порівнював імпровізатора з оратором, який експромтом розвиває тему, вільно володіючи мовою так само, як музикант - інструментом.

Музична імпровізація для майбутнього вчителя музичного мистецтва - це не лише створення твору в момент виконання, а складний процес, що поєднує виконавські, творчо-пошукові та педагогічні аспекти. Важливим є вміння орієнтуватися в педагогічному процесі, швидко реагувати на зміни та знаходити креативні рішення.

Важливо, щоб вчитель, який навчає імпровізації, сам володів цими навичками, адже саме так він зможе передати учням основи творчої самореалізації. Опанування музичною імпровізацією школярами тісно пов'язане з майстерністю самого педагога.

У музичній педагогіці проблему навчання імпровізації досліджували давно. Трактатування цього мистецтва змінювалося з часом: до XIX ст. імпровізація вважалася обов'язковою виконавською навичкою, а з XX ст. стала засобом розвитку творчих здібностей учнів (П. Вейс, Е. Жак-Далькроз, К. Орф) [6]. Таким чином, музична імпровізація залишається невід'ємною частиною професійного становлення педагога-музиканта та важливим інструментом творчого виховання учнів.

Музична імпровізація є потужним терапевтичним інструментом, який сприяє самовираженню, зняттю стресу та встановленню внутрішнього балансу. Вона дозволяє людині вільно взаємодіяти зі звуками, виражати емоції, що важко вербалізувати, та знаходити ресурси для емоційного відновлення.

Імпровізація дає змогу без слів передавати внутрішні переживання - від радості до болю. Учасники музикотерапії можуть грати на інструментах, створюючи спонтанні мелодії, що відображають їхній емоційний стан. Це сприяє катарсису - емоційному очищенню, після якого людина відчуває полегшення. **Наприклад:** ударні інструменти допомагають вивільнити агресію, а м'які клавішні чи струнні заспокоюють та сприяють рефлексії [2].

Для людей з труднощами у вербальному спілкуванні (наприклад, при аутизмі або після травм мозку) імпровізація стає альтернативним засобом вираження думок і почуттів. Музичний діалог між терапевтом і клієнтом формує простір для довіри та взаєморозуміння. Метод «дзеркальної імпровізації» (mirror improvisation) передбачає, що терапевт повторює звуки клієнта, допомагаючи йому відчувати себе почутим і прийнятим.

Імпровізація стимулює уяву та допомагає вийти за межі шаблонів мислення. Це особливо важливо для майбутніх вчителів музичного мистецтва, адже вони вчаться швидко адаптуватися до потреб учнів, створювати навчальні ситуації в реальному часі та використовувати музику як засіб підтримки та мотивації. Педагог може пропонувати учням експериментувати зі звуками для передачі певного настрою або розігрувати «звукові діалоги» для розвитку емоційного інтелекту [1].

Музика безпосередньо впливає на нервову систему: ритмічні патерни можуть регулювати дихання, серцебиття та знижувати рівень кортизолу (гормону стресу). Імпровізація дозволяє налаштуватися на власний внутрішній ритм і поступово вирівняти емоційний стан. Дослідження показують, що імпровізація на струнних чи клавішних інструментах знижує тривожність та покращує когнітивні функції у людей із психічними розладами.

Імпровізація дає відчуття свободи - людина сама вирішує, які звуки створювати, як довго грати, який ритм обрати. Для тих, хто переживає тривогу або почуття безпорадності, це стає способом відновлення відчуття власної агентності та сили впливати на реальність. У групових сеансах учасникам пропонують створювати спільний музичний твір, де кожен голос важливий. Це зміцнює відчуття спільності та підтримки.

Включення імпровізаційних методик у навчальний процес допомагає майбутнім педагогам: розвивати творче мислення та слухове сприйняття; удосконалювати навички володіння музичним інструментом; навчитися використовувати музику як засіб психологічної підтримки учнів. Практика музичної імпровізації допомагає студентам розширити педагогічний арсенал, підвищуючи ефективність навчання та розкриваючи потенціал кожного учня [1].

Музична імпровізація відіграє ключову роль у професійній підготовці вчителів музичного мистецтва, сприяючи розвитку творчих здібностей, гнучкості мислення та адаптивності в педагогічній діяльності. Важливими аспектами є:

1. Розвиток творчого потенціалу. Імпровізація стимулює креативність, дозволяючи майбутнім педагогам експериментувати зі звуками, ритмами та мелодіями. Це сприяє формуванню унікального музичного стилю та підходу до викладання.

2. Підвищення виконавської майстерності. Заняття імпровізацією покращують технічні навички, музичний слух та ритмічне відчуття, що є необхідними для високоякісного виконання та викладання музики.

3. Формування педагогічної гнучкості. Вміння імпровізувати дозволяє вчителю адаптуватися до непередбачуваних ситуацій на уроці, знаходити індивідуальний підхід до кожного учня та робити навчальний процес більш інтерактивним і цікавим.

4. Розвиток комунікативних навичок. Імпровізація в ансамблевому виконанні вчить слухати партнерів, реагувати на їхні музичні пропозиції, що сприяє розвитку комунікативних компетенцій, важливих для педагогічної діяльності.

5. Поглиблення музично-теоретичних знань. Практика імпровізації допомагає краще зрозуміти музичні структури, гармонію та форму, що підвищує загальний рівень музичної ерудиції вчителя.

Інструментально-виконавська підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва охоплює всі етапи професійного навчання - від початкової музичної школи до завершення навчання у вищому навчальному закладі. На думку Н. Мозгальнової, цей процес формує гармонійно розвиненого музиканта, який володіє ефективними техніками роботи з інструментом, здатний аналізувати музичний текст і створювати власну інтерпретацію, спираючись на різноманітні виконавські традиції [4].

Головним компонентом інструментально-виконавської підготовки є клас основного музичного інструмента - творча лабораторія, де студенти не тільки вдосконалюють виконавські навички, а й розвивають духовну культуру, формують професійно значущі якості. Окрім цього, імпровізаційна майстерність майбутнього педагога-музиканта розвивається на заняттях з концертмейстерського класу (навички читання з аркуша, підбору на слух, модуляції та транспонування), гармонії, сольфеджіо, а також у камерних і оркестрових ансамблях [5].

Студенти вищих музичних закладів мають опанувати виражальні можливості різних музичних мов (традиційної та сучасної), розуміти специфіку кожного інструмента, володіти методами розвитку мелодичних ліній та художніх задумів, орієнтуватися в складній системі музичних стилів та мати досвід пошуку нових виразних засобів.

Імпровізатору важливо усвідомити закони формотворення, розвинути відчуття художньої міри, розуміти концепції драматичного розвитку та вміти експериментувати з варіантами тематичної розробки. Саме ці навички забезпечують повноцінний розвиток творчого потенціалу та сприяють формуванню унікального виконавського стилю.

Другий важливий аспект розвитку музичної імпровізації у майбутнього вчителя пов'язаний із постійним практикуванням - використанням набутих навичок у навчальному процесі, де не завжди можна передбачити всі обставини. Саме тут на допомогу приходить здатність до імпровізації: вона допомагає оживити урок, привернути увагу до певних музичних фрагментів, зацікавити учнів, надихнути їх на творчість. Як зазначається в літературі, «учитель, який володіє широким спектром знань і навичок, зможе задовольнити запити учнів та розвинути їхні здібності» [5;7].

Вільне володіння імпровізацією стане вчителю у пригоді у різних педагогічних ситуаціях. Сучасні учні - допитливі й обізнані, проте надмірне навчальне навантаження може викликати втому, зниження інтересу або неухважність. У таких випадках використання імпровізації - чи то вчителем, чи пропозиція учням створити щось своє - допоможе відновити увагу та оживити урок. Наприклад, під час вивчення жанрових особливостей музики вчитель може зіграти один і той самий твір у різних стилях, а в процесі обговорення учні краще зрозуміють жанрові відмінності. Або при поясненні поняття «темпо» - виконання твору в різних темпах з подальшою дискусією дозволить глибше осягнути зв'язок між швидкістю виконання та музичним образом [8].

Музична імпровізація в музикотерапії - це не просто творча активність, а глибокий процес самопізнання та зцілення. Вона допомагає розкрити внутрішній світ, знайти гармонію та розвинути емоційну стійкість. Для майбутніх вчителів музичного мистецтва володіння імпровізаційними техніками є важливим інструментом для роботи як з учнями, так і з власним емоційним станом.

Таким чином, імпровізація відіграє важливу роль у формуванні творчої особистості учня, адже сприяє самовираженню та розкриттю внутрішнього потенціалу. Використання різних видів імпровізації — вокальної, ритмічної, інструментальної - допомагає учням не лише краще розуміти мистецтво, а й розвивати власні творчі здібності. Для того щоб успішно реалізовувати такі завдання в практиці, майбутній учитель повинен ще на етапі навчання у вищій школі оволодіти імпровізаційними навичками, активно практикуватися та розширювати свої професійні компетенції. Адже саме тоді він зможе передати учням той самий дух творчої свободи та самостійного мислення, який є основою мистецької майстерності.

Подальших досліджень потребує питання інтеграції імпровізації у процес інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у вищій школі, а також розробка інноваційних методик навчання імпровізації школярів на уроках музики, що враховуватимуть сучасні освітні підходи та технології з точки зору терапевтичних методів.